

EL LLEGENDARI «CAMÍ DE CARLEMANÝ» A LA CATALUNYA VELLA

JOSEP CLARA I TIBAU

DOCTOR EN FILOLOGIA ROMÀNICA

Resum

Seguint idees de Joseph Bédier, exposades a *Les légendes épiques* (tercer volum, 1912), volem determinar els llocs de la Catalunya Vella, generalment monestirs o esglésies benedictins, que mantenien o conserven encara petjades de la figura omnipresent de Carlemany.

Sabem que Carlemany en persona mai va trepitjar les nostres contrades, encara que ho van fer els seus exèrcits i el seu propi fill, Lluís el Piadós. Però la presència i pretesa actuació de l'Emperador donaven el màxim prestigi a molts centres religiosos i a algunes cases nobiliàries.

Així és que analitzem les llegendàries tres entrades que Jeroni Pujades, entre altres, atribueix a Carlemany i els fets reals o no que se'n deriven.

No aprofundim en la llegendària conquesta de Girona, perquè ja ha estat tema de molts altres estudis. Així doncs, presentem alguns llocs de la Catalunya Vella que mostren una forta relació amb personatges i llegendes carolingis: La Grassa, Arles del Tec, Sta. Maria del Camp al Rosselló, Sant Andreu de Sureda, La Clusa i el Pertús, Sta. Maria del Coll de Panissars, Sant Martí de Fontdelvidre, Maçanet de

Cabrenys, St. Quirze de Colera, la Mare de Déu del Camp de Garriguella, St. Pere de Rodes, Sant Miquel de Cruilles, Sant Julià de Ramis, Sant Medir, Sta. Maria d' Amer, Campdurà, Sant Daniel, Sant Pere de Galligans, Sta. Maria a Girona, Cartellà, Sant Esteve de Banyoles, S. Pere de Casserres, Roda de Ter, Vic, Ripoll, Vall de Carol, St. Cugat del Vallès, Barcelona, St. Feliu de Guíxols, Perpinyà, St. Sadurní de Tavèrnoles i Andorra.

Paraules clau

Carlemany. Herois i llegendes carolingis. Monestirs benedictins a la Catalunya Vella. Llinatges catalans que pretenen arrels carolíngies.

Abstract

Founded in the thirteenth century, the community of Franciscans was the largest convent in the population of Girona. It was benefited by the legacies of powerful people and the municipal authorities. The friars, who had to be reformed during the sixteenth century, distinguished themselves as defenders of the Ancien Regime. After the secularization of 1835, the confiscation of Mendizabal brought to auction the convent, which was demolished. Between the convent he municipality opened

the road named Progress street, and another part of the property was used to give impetus to the process of modern industrialization of the city. The remains of the building existing at present in several places are indicated.

Key words

Charlemagne. Carolingian heroes and legends. Benedictine monasteries in Old Catalonia. Catalan lineages which intend Carolingian roots.

INTRODUCCIÓ

En molts treballs i conferències s'ha exposat la relació històrica i llegendària entre Carlemany i la ciutat de Girona. Conservem l'Acta del bisbe Arnau de Mont-rodon que instaura el culte a Carlemany el 14 d'abril de 1345, l'*Ofici a Carlemany* de 1345 i el *Tractatus de Captione Gerunde*, llibre en pergamí de cap al 1500, que volen confirmar els fets. Però el bisbe Arnau no prengué la decisió de forma improvisada; a tota la Catalunya Vella hi havia multitud de relats èpics sobre herois, fundacions de monestirs, sobre relíquies... traces que pretenien confirmar la presència de Carlemany i els beneficis que ens havia aportat. El seguiment d'aquestes traces m'ha permès dibuixar unes línies geogràfiques que he anomenat «Camí de Carlemany».

De fet, el 1912, Joseph Bédier publicava el tercer volum de *Les légendes épiques*, que tracta sobre *La Chanson de Roland*. I llança la seva teoria que els relats i cançons de gesta tenen íntima relació amb els monestirs, generalment benedictins, al llarg d'una ruta: « En principi hi havia la ruta. En tot país, en tots els temps, els homes han poblat de llegendes les rutes venerables». Ell fa un estudi del Camí de Santiago als Pirineus occidentals i observa que en el camí de Blaye a Bordeaux al S. XI una creu de pedra portava el nom de Charlemagne; a Saint-Sevrin de Bordeaux es mostrava una relíquia sobre l'altar, l'olifant de Roland; veu com els pelegrins s'agenollen davant la «tomba» de Roland a Saint Romain de Blaye. Aquest camí ha rebut diferents noms i entre ells «Chemin de Charlemagne». Encara que les teories de Bédier han estat molt discutides, segueixo pensant que es poden aplicar a Catalunya.

El que presentem és el camí que «no féu» Carlemany però que abans de 1100 se li va atribuir. Considerem aquest «camí» amb doble significat. Per una part, en els relats hi veiem un camí de conquesta «dirigida per Carlemany» sobre la Catalunya Vella. Per altra part, és l'avenç de la cultura carolíngia a les nostres contrades portada pels monjos negres, els benedictins, als seus monestirs i als pobles veïns.

A mida que els monjos van anar fundant nous monestirs, els calia obtenir diplomes, objectes o relats que els relacionés amb Carlemany, primerament més autèntics... després més falsos.

Els benedictins catalans seguien la reforma de Sant Benet d'Anià, que rebaixava el treball manual i aprofundia el treball intel·lectual. El mateix Lluís el Piadós era amic de Benet d'Anià i el 817 feia obligatòria la reforma a tot l'Imperi.

EL DOMINI DEL MONESTIR DE LA GRASSA

Segons Jeroni Pujades, a la *Crònica universal del Principado de Cataluña* (de principis del S. XVII), quan Carlemany va conquerir Narbona féu construir el monestir de La Grassa de l'Orde de Sant Benet, a uns 40 km. de Carcassonne.

La història el considera fundat entorn del 800; sembla que obtingué un privilegi de Carlemany i amb això veié créixer ràpidament el seu patrimoni i la seva influència. No tots els documents sobre donacions de l'Emperador a La Grassa són autèntics. Per exemple, un que es considera de l'any 806 explica que Carlemany dóna a Déu i al monestir propietats «nostres» (o sigui seves) que estan en el «comitatu Cathaloniae», en el territori del Rosselló. Balari i Juvany a *Orígenes històrics de Cataluña* considera que en incloure el mot «Cathaloniae» ja pot ser completament fals el document perquè, històricament, el nom de Catalunya no apareix fins cap al 1115.

Allà a La Grassa s'escrigué una traducció llatina (de 1237) d'una obra anterior, el *Pseudo-Philomena*, amb el títol *De gestis Caroli Magni ad Carcassonam et Narbonam*, el qual explica la fundació de La Grassa per Carlemany. Parlem de La Grassa i del *Pseudo-Philomena* perquè l'*Ofici a Carlemany*, establert pel bisbe Arnau de Montrodon, en les cinc primeres lliçons, és una imitació d'aquella falsa crònica llatina. I això és degut a l'estreta relació que existia entre el clergat gironí i el de La Grassa.

CARLEMANÝ AL VALLESPÍR I AL ROSSELLÓ. EL MONESTIR MÉS ANTIC DE CATALUNYA

Segons Antoni Pladevall i altres historiadors, Santa Maria d'Arles del Tec és el monestir més antic del territori català; fou erigit entre 778 i 785, aprofitant uns banys romans abandonats. La seva importància augmentà a partir de

821 quan l'abat Castellà obtingué un precepte de Lluís el Pietós, recolzat després per un altre de Carles el Calb, que li garantien la immunitat i drets sobre terres veïnes. Cap d'ells parla de donacions fetes per Carlemany.

En canvi, l'abat Hilperic, l'any 869, va enviar una carta a Carles el Calb demanant-li protecció contra els pirates normands i sarraïns; en ella introduïx la falsa idea que Carlemany, el seu avi, va concedir un precepte protector del monestir i no parla del de Lluís el Pietós.

Tampoc no veiem el record del fals precepte de Carlemany ni de l'autèntic de Lluís el Pietós en el privilegi atorgat pel rei Carles el Calb el mateix any 869 (segurament la resposta a la carta d'Hilperic), ni en documents posteriors.

És veritat que el monestir d' Arles del Tec no és anomenat directament a l'*Ofici* de Girona, ni al «*Tractatus*», però ambdós parlen de la conquesta carolíngia del Vallespir.

El 1609, Geronymo Pujades ho vol concretar més: Carlemany, després de guanyar el Rosselló, edificà Sta. Maria d'Arles al Vallespir. I en té una prova, una relíquia, la «capa de Carlemany», i diu «es toda ella de fina seda, y aunque vieja, da muestras de que a su tiempo estaba por el rededor toda recamada y guarnecida de piedras finas. Robáronla los soldados franceses en alguna de las ocasiones que entraron en Rosellon y quitadas las piedras, la dejaron en el lugar de Ceret, de donde la cobraron los monjes de Arles por ser preseña y joya de su patron y fundador del convento».

La tradició del pas de l'Emperador durà molt temps i ens ho prova una relació de relíquies corresponent al 1760, inclosa encara en una guia turística de 1979. En ella ja no hi consta la «capa de Carlemany», però sí la «corona de Carlemany»: «Nous trouvons parmi notre argenterie une couronne très ancienne qu'on nomme Couronne de Charlemagne, composée de fer, d'argent, avec un parfil (liséré) d'or à l'entour»...

A més Pujades ens assenyala un document «probatori» del pas de Carlemany per Arles; es tracta d'un procés «Pro monasterium Sanctae Mariae Arularum» que està, diu, a l'Arxiu Reial de Barcelona, « en la gran arca de la primera estancia» i té data de 1032.

El 1842, J. Henry a *Le guide en Roussillon* explica que en una de les muntanyes, sobre el monestir de Sta. Maria d'Arles es troba una pedra en forma de taula que hom anomena « le palet de Roland», potser només per aplicar el nom de l'heroi a objectes gegantins que només ell podia manipular. És el que mostra Verdagner al Cant VIII de *Canigó* (1986), parlant de la fugida dels moros:

EL LLEGENDARI «CAMÍ DE CARLEMANÝ» A LA CATALUNYA VELLA

JOSEP CLARA I TIBAU

DOCTOR EN FILOLOGIA ROMÀNICA

Resum

Seguint idees de Joseph Bédier, exposades a *Les légendes épiques* (tercer volum, 1912), volem determinar els llocs de la Catalunya Vella, generalment monestirs o esglésies benedictins, que mantenien o conserven encara petjades de la figura omnipresent de Carlemany.

Sabem que Carlemany en persona mai va trepitjar les nostres contrades, encara que ho van fer els seus exèrcits i el seu propi fill, Lluís el Piadós. Però la presència i pretesa actuació de l'Emperador donaven el màxim prestigi a molts centres religiosos i a algunes cases nobiliàries.

Així és que analitzem les llegendàries tres entrades que Jeroni Pujades, entre altres, atribueix a Carlemany i els fets reals o no que se'n deriven.

No aprofundim en la llegendària conquesta de Girona, perquè ja ha estat tema de molts altres estudis. Així doncs, presentem alguns llocs de la Catalunya Vella que mostren una forta relació amb personatges i llegendes carolingis: La Grassa, Arles del Tec, Sta. Maria del Camp al Rosselló, Sant Andreu de Sureda, La Clusa i el Pertús, Sta. Maria del Coll de Panissars, Sant Martí de Fontdelvidre, Maçanet de

Cabrenys, St. Quirze de Colera, la Mare de Déu del Camp de Garriguella, St. Pere de Rodes, Sant Miquel de Cruilles, Sant Julià de Ramis, Sant Medir, Sta. Maria d' Amer, Campdurà, Sant Daniel, Sant Pere de Galligans, Sta. Maria a Girona, Cartellà, Sant Esteve de Banyoles, S. Pere de Casserres, Roda de Ter, Vic, Ripoll, Vall de Carol, St. Cugat del Vallès, Barcelona, St. Feliu de Guíxols, Perpinyà, St. Sadurní de Tavèrnoles i Andorra.

Paraules clau

Carlemany. Herois i llegendes carolingis. Monestirs benedictins a la Catalunya Vella. Llinatges catalans que pretenen arrels carolíngies.

Abstract

Founded in the thirteenth century, the community of Franciscans was the largest convent in the population of Girona. It was benefited by the legacies of powerful people and the municipal authorities. The friars, who had to be reformed during the sixteenth century, distinguished themselves as defenders of the Ancien Regime. After the secularization of 1835, the confiscation of Mendizabal brought to auction the convent, which was demolished. Between the convent he municipality opened

the road named Progress street, and another part of the property was used to give impetus to the process of modern industrialization of the city. The remains of the building existing at present in several places are indicated.

Key words

Charlemagne. Carolingian heroes and legends. Benedictine monasteries in Old Catalonia. Catalan lineages which intend Carolingian roots.

INTRODUCCIÓ

En molts treballs i conferències s'ha exposat la relació històrica i llegendària entre Carlemany i la ciutat de Girona. Conservem l'Acta del bisbe Arnau de Mont-rodon que instaura el culte a Carlemany el 14 d'abril de 1345, l'*Ofici a Carlemany* de 1345 i el *Tractatus de Captione Gerunde*, llibre en pergamí de cap al 1500, que volen confirmar els fets. Però el bisbe Arnau no prengué la decisió de forma improvisada; a tota la Catalunya Vella hi havia multitud de relats èpics sobre herois, fundacions de monestirs, sobre relíquies... traces que pretenien confirmar la presència de Carlemany i els beneficis que ens havia aportat. El seguiment d'aquestes traces m'ha permès dibuixar unes línies geogràfiques que he anomenat «Camí de Carlemany».

De fet, el 1912, Joseph Bédier publicava el tercer volum de *Les légendes épiques*, que tracta sobre *La Chanson de Roland*. I llança la seva teoria que els relats i cançons de gesta tenen íntima relació amb els monestirs, generalment benedictins, al llarg d'una ruta: « En principi hi havia la ruta. En tot país, en tots els temps, els homes han poblat de llegendes les rutes venerables». Ell fa un estudi del Camí de Santiago als Pirineus occidentals i observa que en el camí de Blaye a Bordeaux al S. XI una creu de pedra portava el nom de Charlemagne; a Saint-Sevrin de Bordeaux es mostrava una relíquia sobre l'altar, l'olifant de Roland; veu com els pelegrins s'agenollen davant la «tomba» de Roland a Saint Romain de Blaye. Aquest camí ha rebut diferents noms i entre ells «Chemin de Charlemagne». Encara que les teories de Bédier han estat molt discutides, segueixo pensant que es poden aplicar a Catalunya.

El que presentem és el camí que «no féu» Carlemany però que abans de 1100 se li va atribuir. Considerem aquest «camí» amb doble significat. Per una part, en els relats hi veiem un camí de conquesta «dirigida per Carlemany» sobre la Catalunya Vella. Per altra part, és l'avenç de la cultura carolíngia a les nostres contrades portada pels monjos negres, els benedictins, als seus monestirs i als pobles veïns.

A mida que els monjos van anar fundant nous monestirs, els calia obtenir diplomes, objectes o relats que els relacionés amb Carlemany, primerament més autèntics... després més falsos.

Els benedictins catalans seguien la reforma de Sant Benet d'Anià, que rebaixava el treball manual i aprofundia el treball intel·lectual. El mateix Lluís el Piadós era amic de Benet d'Anià i el 817 feia obligatòria la reforma a tot l'Imperi.

EL DOMINI DEL MONESTIR DE LA GRASSA

Segons Jeroni Pujades, a la *Crónica universal del Principado de Cataluña* (de principis del S. XVII), quan Carlemany va conquerir Narbona féu construir el monestir de La Grassa de l'Orde de Sant Benet, a uns 40 km. de Carcassonne.

La història el considera fundat entorn del 800; sembla que obtingué un privilegi de Carlemany i amb això veié créixer ràpidament el seu patrimoni i la seva influència. No tots els documents sobre donacions de l'Emperador a La Grassa són autèntics. Per exemple, un que es considera de l'any 806 explica que Carlemany dóna a Déu i al monestir propietats «nostres» (o sigui seves) que estan en el «comitatu Cathaloniae», en el territori del Rosselló. Balari i Juvany a *Orígenes històrics de Cataluña* considera que en incloure el mot «Cathaloniae» ja pot ser completament fals el document perquè, històricament, el nom de Catalunya no apareix fins cap al 1115.

Allà a La Grassa s'escrigué una traducció llatina (de 1237) d'una obra anterior, el *Pseudo-Philomena*, amb el títol *De gestis Caroli Magni ad Carcassonam et Narbonam*, el qual explica la fundació de La Grassa per Carlemany. Parlem de La Grassa i del *Pseudo-Philomena* perquè l'*Ofici a Carlemany*, establert pel bisbe Arnau de Montrodon, en les cinc primeres lliçons, és una imitació d'aquella falsa crònica llatina. I això és degut a l'estreta relació que existia entre el clergat gironí i el de La Grassa.

CARLEMANÝ AL VALLESPÍR I AL ROSSELLÓ. EL MONESTIR MÉS ANTIC DE CATALUNYA

Segons Antoni Pladevall i altres historiadors, Santa Maria d'Arles del Tec és el monestir més antic del territori català; fou erigit entre 778 i 785, aprofitant uns banys romans abandonats. La seva importància augmentà a partir de

821 quan l'abat Castellà obtingué un precepte de Lluís el Pietós, recolzat després per un altre de Carles el Calb, que li garantien la immunitat i drets sobre terres veïnes. Cap d'ells parla de donacions fetes per Carlemany.

En canvi, l'abat Hilperic, l'any 869, va enviar una carta a Carles el Calb demanant-li protecció contra els pirates normands i sarraïns; en ella introduïx la falsa idea que Carlemany, el seu avi, va concedir un precepte protector del monestir i no parla del de Lluís el Pietós.

Tampoc no veiem el record del fals precepte de Carlemany ni de l'autèntic de Lluís el Pietós en el privilegi atorgat pel rei Carles el Calb el mateix any 869 (segurament la resposta a la carta d'Hilperic), ni en documents posteriors.

És veritat que el monestir d' Arles del Tec no és anomenat directament a l'*Ofici* de Girona, ni al *Tractatus*, però ambdós parlen de la conquesta carolíngia del Vallespir.

El 1609, Geronymo Pujades ho vol concretar més: Carlemany, després de guanyar el Rosselló, edificà Sta. Maria d'Arles al Vallespir. I en té una prova, una relíquia, la «capa de Carlemany», i diu «es toda ella de fina seda, y aunque vieja, da muestras de que a su tiempo estaba por el rededor toda recamada y guarnecida de piedras finas. Robáronla los soldados franceses en alguna de las ocasiones que entraron en Rosellon y quitadas las piedras, la dejaron en el lugar de Ceret, de donde la cobraron los monjes de Arles por ser preseña y joya de su patron y fundador del convento».

La tradició del pas de l'Emperador durà molt temps i ens ho prova una relació de relíquies corresponent al 1760, inclosa encara en una guia turística de 1979. En ella ja no hi consta la «capa de Carlemany», però sí la «corona de Carlemany»: «Nous trouvons parmi notre argenterie une couronne très ancienne qu'on nomme Couronne de Charlemagne, composée de fer, d'argent, avec un parfil (liséré) d'or à l'entour»...

A més Pujades ens assenyala un document «probatori» del pas de Carlemany per Arles; es tracta d'un procés «Pro monasterium Sanctae Mariae Arularum» que està, diu, a l'Arxiu Reial de Barcelona, « en la gran arca de la primera estancia» i té data de 1032.

El 1842, J. Henry a *Le guide en Roussillon* explica que en una de les muntanyes, sobre el monestir de Sta. Maria d'Arles es troba una pedra en forma de taula que hom anomena « le palet de Roland», potser només per aplicar el nom de l'heroi a objectes gegantins que només ell podia manipular. És el que mostra Verdagner al Cant VIII de *Canigó* (1986), parlant de la fugida dels moros:

«Ja la Balma del Moro fugir los veu
fugir envers la Caixa, sota el Palet,
lo que Roland tirava, jugant amb ells,
de muntanya en muntanya pel Pirineu....»

I les notes del llibre ho aclareixen així:

«Lo Palet o Palets de Roland eren...dues taules oblongues...d'uns cinc metres d'ample, set de llarg i un i mig de gruix...Los trossejaren amb sos malls uns adobacamins....»

«La mateixa trista sort ha tocat a la «Mastra de Roland», pedra llarga que jeia a Montner, cobrint quatre metres de terra, en lo lloc anomenat La Batalla».

SANTA MARIA DEL CAMP (AL ROSSELLÓ)

Aquest antic monestir fou fundat el 1090. Es troba a uns 15 quilòmetres al sud de Perpinyà, prop de la Via Augusta i l'església és del S. XI. El 1986 vaig intentar visitar-lo, però s'havia convertit en propietat privada.

La llegenda del seu origen ha estat recollida per Antoni Pladevall i Jacques Houlet. Segons tradició, Carlemany fundà Santa Maria del Camp per agrair a la Verge, «que portava al mig del seu exèrcit» el miracle de fer brollar una deu d'aigua d'aquells camps desolats. Carlemany invocà la Verge, tocà amb l'espasa Joiosa el sòl i d'aquell punt sorgí una deu que sacià el seu exèrcit assedegat. Gràcies a això guanyaren la batalla i van empènyer els sarraïns cap a les muntanyes de la Clusa. Carlemany edificà una església a la Verge de la Victòria. L'església i el monestir adjunt prengueren el nom de Sta. Maria «del Camp», per trobar-se prop del «camp de batalla», i un torrent veí encara s'anomena «riu del miracle».

La llegenda encara s'allarga explicant com la imatge de la Verge portada per Carlemany fou amagada, trobada i traslladada a Tuïr, on encara es venera amb el nom de Nostra Senyora de la Victòria. La imatge és de plom (o de fusta, recoberta de plom) de 50 cm. d'alçada i la consideren del S. VII.

Aquesta llegenda del Camp i de Tuïr fou incorporada a les tradicions catalanes, com ho demostra mossèn Cinto a *Canigó* (1886), en el poema «*Los monjos del Monestir del Camp*».

« La Provença de moros escombrada,
al peu de Canigó los rebatia

«Ja la Balma del Moro fugir los veu
fugir envers la Caixa, sota el Palet,
lo que Roland tirava, jugant amb ells,
de muntanya en muntanya pel Pirineu....»

I les notes del llibre ho aclareixen així:

«Lo Palet o Palets de Roland eren...dues taules oblongues...d'uns cinc metres d'ample, set de llarg i un i mig de gruix...Los trossejaren amb sos malls uns adobacamins....»

«La mateixa trista sort ha tocat a la «Mastra de Roland», pedra llarga que jeia a Montner, cobrint quatre metres de terra, en lo lloc anomenat La Batalla».

SANTA MARIA DEL CAMP (AL ROSSELLÓ)

Aquest antic monestir fou fundat el 1090. Es troba a uns 15 quilòmetres al sud de Perpinyà, prop de la Via Augusta i l'església és del S. XI. El 1986 vaig intentar visitar-lo, però s'havia convertit en propietat privada.

La llegenda del seu origen ha estat recollida per Antoni Pladevall i Jacques Houlet. Segons tradició, Carlemany fundà Santa Maria del Camp per agrair a la Verge, «que portava al mig del seu exèrcit» el miracle de fer brollar una deu d'aigua d'aquells camps desolats. Carlemany invocà la Verge, tocà amb l'espasa Joiosa el sòl i d'aquell punt sorgí una deu que sacià el seu exèrcit assedegat. Gràcies a això guanyaren la batalla i van empènyer els sarraïns cap a les muntanyes de la Clusa. Carlemany edificà una església a la Verge de la Victòria. L'església i el monestir adjunt prengueren el nom de Sta. Maria «del Camp», per trobar-se prop del «camp de batalla», i un torrent veí encara s'anomena «riu del miracle».

La llegenda encara s'allarga explicant com la imatge de la Verge portada per Carlemany fou amagada, trobada i traslladada a Tuïr, on encara es venera amb el nom de Nostra Senyora de la Victòria. La imatge és de plom (o de fusta, recoberta de plom) de 50 cm. d'alçada i la consideren del S. VII.

Aquesta llegenda del Camp i de Tuïr fou incorporada a les tradicions catalanes, com ho demostra mossèn Cinto a *Canigó* (1886), en el poema «*Los monjos del Monestir del Camp*».

« La Provença de moros escombrada,
al peu de Canigó los rebatia

Carles lo Many un dia,
 guiant la seva armada,
 com al poble de Déu l'arca sagrada,
 una imatge de bronze de Maria.

Mes Carles se n'adóna,
 cau de genolls als peus de sa Patrona
 i clava sa Joiosa en un conreu,
 d'on brolla l'aigua pura
 que nou delit los dóna.

D'aquest prodigi en eternal memòria
 fundà en lo Camp lo nostre monestir;
 i la Mare de Déu de la Victòria,
 estrella de sa glòria
 ésser volgué l' Estrella de Tuïr.»

SANT ANDREU DE SUREDA

La lliçó quarta de l'*Ofici a Carlemany* (de 1345) explica com l'Emperador, confortat per les paraules de la Verge, va animar el seu exèrcit i obtingué la victòria en el «camp» anomenat «milet», on edificà una església sota la invocació del beat apòstol Sant Andreu.

El *Tractatus de Captione Gerunde* parla també de la batalla de «Milet», vora la ciutat d'Elna. L'Emperador resa a Crist i a la Verge, i aquesta li anuncia que «avui mateix venceràs aquests Infidels», que passarà els Pirineus i, conquerida Girona, «edificaràs allà una església catedral a invocació del meu nom». I afegeix: «Obtinguda la victòria en el camp anomenat Milet, construï allà una església amb el nom de Sant Andreu apòstol, on ara hi ha el monestir».

Jeroni Pujades repetirà les mateixes idees però hi afegeix la intervenció de Rotllà com a força constructora de l'església. També explica que Carlemany enterrà a San Andreu de Sureda els soldats morts a la batalla i posà en un honorable sepulcre els ossos d'Otger de Normandia, que havia estat enterrat allà anteriorment per Rotllà. Veiem, doncs, una interferència de les llegendes sobre Otger de Dinamarca, que a Catalunya identificaven com Otger Cataló i deien que donà el nom a Catalunya.

EL LLEGENDARI «CAMÍ DE CARLEMANÝ» A LA CATALUNYA VELLA

JOSEP CLARA I TIBAU

DOCTOR EN FILOLOGIA ROMÀNICA

Resum

Seguint idees de Joseph Bédier, exposades a *Les légendes épiques* (tercer volum, 1912), volem determinar els llocs de la Catalunya Vella, generalment monestirs o esglésies benedictins, que mantenien o conserven encara petjades de la figura omnipresent de Carlemany.

Sabem que Carlemany en persona mai va trepitjar les nostres contrades, encara que ho van fer els seus exèrcits i el seu propi fill, Lluís el Piadós. Però la presència i pretesa actuació de l'Emperador donaven el màxim prestigi a molts centres religiosos i a algunes cases nobiliàries.

Així és que analitzem les llegendàries tres entrades que Jeroni Pujades, entre altres, atribueix a Carlemany i els fets reals o no que se'n deriven.

No aprofundim en la llegendària conquesta de Girona, perquè ja ha estat tema de molts altres estudis. Així doncs, presentem alguns llocs de la Catalunya Vella que mostren una forta relació amb personatges i llegendes carolingis: La Grassa, Arles del Tec, Sta. Maria del Camp al Rosselló, Sant Andreu de Sureda, La Clusa i el Pertús, Sta. Maria del Coll de Panissars, Sant Martí de Fontdelvidre, Maçanet de

Cabrenys, St. Quirze de Colera, la Mare de Déu del Camp de Garriguella, St. Pere de Rodes, Sant Miquel de Cruilles, Sant Julià de Ramis, Sant Medir, Sta. Maria d' Amer, Campdurà, Sant Daniel, Sant Pere de Galligans, Sta. Maria a Girona, Cartellà, Sant Esteve de Banyoles, S. Pere de Casserres, Roda de Ter, Vic, Ripoll, Vall de Carol, St. Cugat del Vallès, Barcelona, St. Feliu de Guíxols, Perpinyà, St. Sadurní de Tavèrnoles i Andorra.

Paraules clau

Carlemany. Herois i llegendes carolingis. Monestirs benedictins a la Catalunya Vella. Llinatges catalans que pretenen arrels carolíngies.

Abstract

Founded in the thirteenth century, the community of Franciscans was the largest convent in the population of Girona. It was benefited by the legacies of powerful people and the municipal authorities. The friars, who had to be reformed during the sixteenth century, distinguished themselves as defenders of the Ancien Regime. After the secularization of 1835, the confiscation of Mendizabal brought to auction the convent, which was demolished. Between the convent he municipality opened

the road named Progress street, and another part of the property was used to give impetus to the process of modern industrialization of the city. The remains of the building existing at present in several places are indicated.

Key words

Charlemagne. Carolingian heroes and legends. Benedictine monasteries in Old Catalonia. Catalan lineages which intend Carolingian roots.

INTRODUCCIÓ

En molts treballs i conferències s'ha exposat la relació històrica i llegendària entre Carlemany i la ciutat de Girona. Conservem l'Acta del bisbe Arnau de Mont-rodon que instaura el culte a Carlemany el 14 d'abril de 1345, l'*Ofici a Carlemany* de 1345 i el *Tractatus de Captione Gerunde*, llibre en pergamí de cap al 1500, que volen confirmar els fets. Però el bisbe Arnau no prengué la decisió de forma improvisada; a tota la Catalunya Vella hi havia multitud de relats èpics sobre herois, fundacions de monestirs, sobre relíquies... traces que pretenien confirmar la presència de Carlemany i els beneficis que ens havia aportat. El seguiment d'aquestes traces m'ha permès dibuixar unes línies geogràfiques que he anomenat «Camí de Carlemany».

De fet, el 1912, Joseph Bédier publicava el tercer volum de *Les légendes épiques*, que tracta sobre *La Chanson de Roland*. I llança la seva teoria que els relats i cançons de gesta tenen íntima relació amb els monestirs, generalment benedictins, al llarg d'una ruta: « En principi hi havia la ruta. En tot país, en tots els temps, els homes han poblat de llegendes les rutes venerables». Ell fa un estudi del Camí de Santiago als Pirineus occidentals i observa que en el camí de Blaye a Bordeaux al S. XI una creu de pedra portava el nom de Charlemagne; a Saint-Sevrin de Bordeaux es mostrava una relíquia sobre l'altar, l'olifant de Roland; veu com els pelegrins s'agenollen davant la «tomba» de Roland a Saint Romain de Blaye. Aquest camí ha rebut diferents noms i entre ells «Chemin de Charlemagne». Encara que les teories de Bédier han estat molt discutides, segueixo pensant que es poden aplicar a Catalunya.

El que presentem és el camí que «no féu» Carlemany però que abans de 1100 se li va atribuir. Considerem aquest «camí» amb doble significat. Per una part, en els relats hi veiem un camí de conquesta «dirigida per Carlemany» sobre la Catalunya Vella. Per altra part, és l'avenç de la cultura carolíngia a les nostres contrades portada pels monjos negres, els benedictins, als seus monestirs i als pobles veïns.

A mida que els monjos van anar fundant nous monestirs, els calia obtenir diplomes, objectes o relats que els relacionés amb Carlemany, primerament més autèntics... després més falsos.

Els benedictins catalans seguien la reforma de Sant Benet d'Anià, que rebaixava el treball manual i aprofundia el treball intel·lectual. El mateix Lluís el Piadós era amic de Benet d'Anià i el 817 feia obligatòria la reforma a tot l'Imperi.

EL DOMINI DEL MONESTIR DE LA GRASSA

Segons Jeroni Pujades, a la *Crònica universal del Principado de Cataluña* (de principis del S. XVII), quan Carlemany va conquerir Narbona féu construir el monestir de La Grassa de l'Orde de Sant Benet, a uns 40 km. de Carcassonne.

La història el considera fundat entorn del 800; sembla que obtingué un privilegi de Carlemany i amb això veié créixer ràpidament el seu patrimoni i la seva influència. No tots els documents sobre donacions de l'Emperador a La Grassa són autèntics. Per exemple, un que es considera de l'any 806 explica que Carlemany dóna a Déu i al monestir propietats «nostres» (o sigui seves) que estan en el «comitatu Cathaloniae», en el territori del Rosselló. Balari i Juvany a *Orígenes històrics de Cataluña* considera que en incloure el mot «Cathaloniae» ja pot ser completament fals el document perquè, històricament, el nom de Catalunya no apareix fins cap al 1115.

Allà a La Grassa s'escrigué una traducció llatina (de 1237) d'una obra anterior, el *Pseudo-Philomena*, amb el títol *De gestis Caroli Magni ad Carcassonam et Narbonam*, el qual explica la fundació de La Grassa per Carlemany. Parlem de La Grassa i del *Pseudo-Philomena* perquè l'*Ofici a Carlemany*, establert pel bisbe Arnau de Montrodon, en les cinc primeres lliçons, és una imitació d'aquella falsa crònica llatina. I això és degut a l'estreta relació que existia entre el clergat gironí i el de La Grassa.

CARLEMANÝ AL VALLESPÍR I AL ROSSELLÓ. EL MONESTIR MÉS ANTIC DE CATALUNYA

Segons Antoni Pladevall i altres historiadors, Santa Maria d'Arles del Tec és el monestir més antic del territori català; fou erigit entre 778 i 785, aprofitant uns banys romans abandonats. La seva importància augmentà a partir de

821 quan l'abat Castellà obtingué un precepte de Lluís el Pietós, recolzat després per un altre de Carles el Calb, que li garantien la immunitat i drets sobre terres veïnes. Cap d'ells parla de donacions fetes per Carlemany.

En canvi, l'abat Hilperic, l'any 869, va enviar una carta a Carles el Calb demanant-li protecció contra els pirates normands i sarraïns; en ella introduïx la falsa idea que Carlemany, el seu avi, va concedir un precepte protector del monestir i no parla del de Lluís el Pietós.

Tampoc no veiem el record del fals precepte de Carlemany ni de l'autèntic de Lluís el Pietós en el privilegi atorgat pel rei Carles el Calb el mateix any 869 (segurament la resposta a la carta d'Hilperic), ni en documents posteriors.

És veritat que el monestir d' Arles del Tec no és anomenat directament a l'*Ofici* de Girona, ni al *Tractatus*, però ambdós parlen de la conquesta carolíngia del Vallespir.

El 1609, Geronymo Pujades ho vol concretar més: Carlemany, després de guanyar el Rosselló, edificà Sta. Maria d'Arles al Vallespir. I en té una prova, una relíquia, la «capa de Carlemany», i diu «es toda ella de fina seda, y aunque vieja, da muestras de que a su tiempo estaba por el rededor toda recamada y guarnecida de piedras finas. Robáronla los soldados franceses en alguna de las ocasiones que entraron en Rosellon y quitadas las piedras, la dejaron en el lugar de Ceret, de donde la cobraron los monjes de Arles por ser preseña y joya de su patron y fundador del convento».

La tradició del pas de l'Emperador durà molt temps i ens ho prova una relació de relíquies corresponent al 1760, inclosa encara en una guia turística de 1979. En ella ja no hi consta la «capa de Carlemany», però sí la «corona de Carlemany»: «Nous trouvons parmi notre argenterie une couronne très ancienne qu'on nomme Couronne de Charlemagne, composée de fer, d'argent, avec un parfil (liséré) d'or à l'entour»...

A més Pujades ens assenyala un document «probatori» del pas de Carlemany per Arles; es tracta d'un procés «Pro monasterium Sanctae Mariae Arularum» que està, diu, a l'Arxiu Reial de Barcelona, « en la gran arca de la primera estancia» i té data de 1032.

El 1842, J. Henry a *Le guide en Roussillon* explica que en una de les muntanyes, sobre el monestir de Sta. Maria d'Arles es troba una pedra en forma de taula que hom anomena « le palet de Roland», potser només per aplicar el nom de l'heroi a objectes gegantins que només ell podia manipular. És el que mostra Verdagner al Cant VIII de *Canigó* (1986), parlant de la fugida dels moros:

821 quan l'abat Castellà obtingué un precepte de Lluís el Pietós, recolzat després per un altre de Carles el Calb, que li garantien la immunitat i drets sobre terres veïnes. Cap d'ells parla de donacions fetes per Carlemany.

En canvi, l'abat Hilperic, l'any 869, va enviar una carta a Carles el Calb demanant-li protecció contra els pirates normands i sarraïns; en ella introduïx la falsa idea que Carlemany, el seu avi, va concedir un precepte protector del monestir i no parla del de Lluís el Pietós.

Tampoc no veiem el record del fals precepte de Carlemany ni de l'autèntic de Lluís el Pietós en el privilegi atorgat pel rei Carles el Calb el mateix any 869 (segurament la resposta a la carta d'Hilperic), ni en documents posteriors.

És veritat que el monestir d' Arles del Tec no és anomenat directament a l'*Ofici* de Girona, ni al *Tractatus*, però ambdós parlen de la conquesta carolíngia del Vallespir.

El 1609, Geronymo Pujades ho vol concretar més: Carlemany, després de guanyar el Rosselló, edificà Sta. Maria d'Arles al Vallespir. I en té una prova, una relíquia, la «capa de Carlemany», i diu «es toda ella de fina seda, y aunque vieja, da muestras de que a su tiempo estaba por el rededor toda recamada y guarnecida de piedras finas. Robáronla los soldados franceses en alguna de las ocasiones que entraron en Rosellon y quitadas las piedras, la dejaron en el lugar de Ceret, de donde la cobraron los monjes de Arles por ser preseña y joya de su patron y fundador del convento».

La tradició del pas de l'Emperador durà molt temps i ens ho prova una relació de relíquies corresponent al 1760, inclosa encara en una guia turística de 1979. En ella ja no hi consta la «capa de Carlemany», però sí la «corona de Carlemany»: «Nous trouvons parmi notre argenterie une couronne très ancienne qu'on nomme Couronne de Charlemagne, composée de fer, d'argent, avec un parfil (liséré) d'or à l'entour»...

A més Pujades ens assenyala un document «probatori» del pas de Carlemany per Arles; es tracta d'un procés «Pro monasterium Sanctae Mariae Arularum» que està, diu, a l'Arxiu Reial de Barcelona, « en la gran arca de la primera estancia» i té data de 1032.

El 1842, J. Henry a *Le guide en Roussillon* explica que en una de les muntanyes, sobre el monestir de Sta. Maria d'Arles es troba una pedra en forma de taula que hom anomena « le palet de Roland», potser només per aplicar el nom de l'heroi a objectes gegantins que només ell podia manipular. És el que mostra Verdager al Cant VIII de *Canigó* (1986), parlant de la fugida dels moros:

«Ja la Balma del Moro fugir los veu
fugir envers la Caixa, sota el Palet,
lo que Roland tirava, jugant amb ells,
de muntanya en muntanya pel Pirineu....»

I les notes del llibre ho aclareixen així:

«Lo Palet o Palets de Roland eren...dues taules oblongues...d'uns cinc metres d'ample, set de llarg i un i mig de gruix...Los trossejaren amb sos malls uns adobacamins....»

«La mateixa trista sort ha tocat a la «Mastra de Roland», pedra llarga que jeia a Montner, cobrint quatre metres de terra, en lo lloc anomenat La Batalla».

SANTA MARIA DEL CAMP (AL ROSSELLÓ)

Aquest antic monestir fou fundat el 1090. Es troba a uns 15 quilòmetres al sud de Perpinyà, prop de la Via Augusta i l'església és del S. XI. El 1986 vaig intentar visitar-lo, però s'havia convertit en propietat privada.

La llegenda del seu origen ha estat recollida per Antoni Pladevall i Jacques Houlet. Segons tradició, Carlemany fundà Santa Maria del Camp per agrair a la Verge, «que portava al mig del seu exèrcit» el miracle de fer brollar una deu d'aigua d'aquells camps desolats. Carlemany invocà la Verge, tocà amb l'espasa Joiosa el sòl i d'aquell punt sorgí una deu que sacià el seu exèrcit assedegat. Gràcies a això guanyaren la batalla i van empènyer els sarraïns cap a les muntanyes de la Clusa. Carlemany edificà una església a la Verge de la Victòria. L'església i el monestir adjunt prengueren el nom de Sta. Maria «del Camp», per trobar-se prop del «camp de batalla», i un torrent veí encara s'anomena «riu del miracle».

La llegenda encara s'allarga explicant com la imatge de la Verge portada per Carlemany fou amagada, trobada i traslladada a Tuïr, on encara es venera amb el nom de Nostra Senyora de la Victòria. La imatge és de plom (o de fusta, recoberta de plom) de 50 cm. d'alçada i la consideren del S. VII.

Aquesta llegenda del Camp i de Tuïr fou incorporada a les tradicions catalanes, com ho demostra mossèn Cinto a *Canigó* (1886), en el poema «*Los monjos del Monestir del Camp*».

« La Provença de moros escombrada,
al peu de Canigó los rebatia

Carles lo Many un dia,
 guiant la seva armada,
 com al poble de Déu l'arca sagrada,
 una imatge de bronze de Maria.

Mes Carles se n'adóna,
 cau de genolls als peus de sa Patrona
 i clava sa Joiosa en un conreu,
 d'on brolla l'aigua pura
 que nou delit los dóna.

D'aquest prodigi en eternal memòria
 fundà en lo Camp lo nostre monestir;
 i la Mare de Déu de la Victòria,
 estrella de sa glòria
 ésser volgué l' Estrella de Tuïr.»

SANT ANDREU DE SUREDA

La lliçó quarta de l'*Ofici a Carlemany* (de 1345) explica com l'Emperador, confortat per les paraules de la Verge, va animar el seu exèrcit i obtingué la victòria en el «camp» anomenat «milet», on edificà una església sota la invocació del beat apòstol Sant Andreu.

El *Tractatus de Captione Gerunde* parla també de la batalla de «Milet», vora la ciutat d'Elna. L'Emperador resa a Crist i a la Verge, i aquesta li anuncia que «avui mateix venceràs aquests Infidels», que passarà els Pirineus i, conquerida Girona, «edificaràs allà una església catedral a invocació del meu nom». I afegeix: «Obtinguda la victòria en el camp anomenat Milet, construï allà una església amb el nom de Sant Andreu apòstol, on ara hi ha el monestir».

Jeroni Pujades repetirà les mateixes idees però hi afegeix la intervenció de Rotllà com a força constructora de l'església. També explica que Carlemany enterrà a San Andreu de Sureda els soldats morts a la batalla i posà en un honorable sepulcre els ossos d'Otger de Normandia, que havia estat enterrat allí anteriorment per Rotllà. Veiem, doncs, una interferència de les llegendes sobre Otger de Dinamarca, que a Catalunya identificaven com Otger Cataló i deien que donà el nom a Catalunya.

EL LLEGENDARI «CAMÍ DE CARLEMANÝ» A LA CATALUNYA VELLA

JOSEP CLARA I TIBAU

DOCTOR EN FILOLOGIA ROMÀNICA

Resum

Seguint idees de Joseph Bédier, exposades a *Les légendes épiques* (tercer volum, 1912), volem determinar els llocs de la Catalunya Vella, generalment monestirs o esglésies benedictins, que mantenien o conserven encara petjades de la figura omnipresent de Carlemany.

Sabem que Carlemany en persona mai va trepitjar les nostres contrades, encara que ho van fer els seus exèrcits i el seu propi fill, Lluís el Piadós. Però la presència i pretesa actuació de l'Emperador donaven el màxim prestigi a molts centres religiosos i a algunes cases nobiliàries.

Així és que analitzem les llegendàries tres entrades que Jeroni Pujades, entre altres, atribueix a Carlemany i els fets reals o no que se'n deriven.

No aprofundim en la llegendària conquesta de Girona, perquè ja ha estat tema de molts altres estudis. Així doncs, presentem alguns llocs de la Catalunya Vella que mostren una forta relació amb personatges i llegendes carolingis: La Grassa, Arles del Tec, Sta. Maria del Camp al Rosselló, Sant Andreu de Sureda, La Clusa i el Pertús, Sta. Maria del Coll de Panissars, Sant Martí de Fontdelvidre, Maçanet de

Cabrenys, St. Quirze de Colera, la Mare de Déu del Camp de Garriguella, St. Pere de Rodes, Sant Miquel de Cruilles, Sant Julià de Ramis, Sant Medir, Sta. Maria d' Amer, Campdurà, Sant Daniel, Sant Pere de Galligans, Sta. Maria a Girona, Cartellà, Sant Esteve de Banyoles, S. Pere de Casserres, Roda de Ter, Vic, Ripoll, Vall de Carol, St. Cugat del Vallès, Barcelona, St. Feliu de Guíxols, Perpinyà, St. Sadurní de Tavèrnoles i Andorra.

Paraules clau

Carlemany. Herois i llegendes carolingis. Monestirs benedictins a la Catalunya Vella. Llinatges catalans que pretenen arrels carolíngies.

Abstract

Founded in the thirteenth century, the community of Franciscans was the largest convent in the population of Girona. It was benefited by the legacies of powerful people and the municipal authorities. The friars, who had to be reformed during the sixteenth century, distinguished themselves as defenders of the Ancien Regime. After the secularization of 1835, the confiscation of Mendizabal brought to auction the convent, which was demolished. Between the convent he municipality opened

the road named Progress street, and another part of the property was used to give impetus to the process of modern industrialization of the city. The remains of the building existing at present in several places are indicated.

Key words

Charlemagne. Carolingian heroes and legends. Benedictine monasteries in Old Catalonia. Catalan lineages which intend Carolingian roots.

INTRODUCCIÓ

En molts treballs i conferències s'ha exposat la relació històrica i llegendària entre Carlemany i la ciutat de Girona. Conservem l'Acta del bisbe Arnau de Mont-rodon que instaura el culte a Carlemany el 14 d'abril de 1345, l'*Ofici a Carlemany* de 1345 i el *Tractatus de Captione Gerunde*, llibre en pergamí de cap al 1500, que volen confirmar els fets. Però el bisbe Arnau no prengué la decisió de forma improvisada; a tota la Catalunya Vella hi havia multitud de relats èpics sobre herois, fundacions de monestirs, sobre relíquies... traces que pretenien confirmar la presència de Carlemany i els beneficis que ens havia aportat. El seguiment d'aquestes traces m'ha permès dibuixar unes línies geogràfiques que he anomenat «Camí de Carlemany».

De fet, el 1912, Joseph Bédier publicava el tercer volum de *Les légendes épiques*, que tracta sobre *La Chanson de Roland*. I llança la seva teoria que els relats i cançons de gesta tenen íntima relació amb els monestirs, generalment benedictins, al llarg d'una ruta: « En principi hi havia la ruta. En tot país, en tots els temps, els homes han poblat de llegendes les rutes venerables». Ell fa un estudi del Camí de Santiago als Pirineus occidentals i observa que en el camí de Blaye a Bordeaux al S. XI una creu de pedra portava el nom de Charlemagne; a Saint-Sevrin de Bordeaux es mostrava una relíquia sobre l'altar, l'olifant de Roland; veu com els pelegrins s'agenollen davant la «tomba» de Roland a Saint Romain de Blaye. Aquest camí ha rebut diferents noms i entre ells «Chemin de Charlemagne». Encara que les teories de Bédier han estat molt discutides, segueixo pensant que es poden aplicar a Catalunya.

El que presentem és el camí que «no féu» Carlemany però que abans de 1100 se li va atribuir. Considerem aquest «camí» amb doble significat. Per una part, en els relats hi veiem un camí de conquesta «dirigida per Carlemany» sobre la Catalunya Vella. Per altra part, és l'avenç de la cultura carolíngia a les nostres contrades portada pels monjos negres, els benedictins, als seus monestirs i als pobles veïns.

A mida que els monjos van anar fundant nous monestirs, els calia obtenir diplomes, objectes o relats que els relacionés amb Carlemany, primerament més autèntics... després més falsos.

Els benedictins catalans seguien la reforma de Sant Benet d'Anià, que rebaixava el treball manual i aprofundia el treball intel·lectual. El mateix Lluís el Piadós era amic de Benet d'Anià i el 817 feia obligatòria la reforma a tot l'Imperi.

EL DOMINI DEL MONESTIR DE LA GRASSA

Segons Jeroni Pujades, a la *Crónica universal del Principado de Cataluña* (de principis del S. XVII), quan Carlemany va conquerir Narbona féu construir el monestir de La Grassa de l'Orde de Sant Benet, a uns 40 km. de Carcassonne.

La història el considera fundat entorn del 800; sembla que obtingué un privilegi de Carlemany i amb això veié créixer ràpidament el seu patrimoni i la seva influència. No tots els documents sobre donacions de l'Emperador a La Grassa són autèntics. Per exemple, un que es considera de l'any 806 explica que Carlemany dóna a Déu i al monestir propietats «nostres» (o sigui seves) que estan en el «comitatu Cathaloniae», en el territori del Rosselló. Balari i Juvany a *Orígenes històrics de Cataluña* considera que en incloure el mot «Cathaloniae» ja pot ser completament fals el document perquè, històricament, el nom de Catalunya no apareix fins cap al 1115.

Allà a La Grassa s'escrigué una traducció llatina (de 1237) d'una obra anterior, el *Pseudo-Philomena*, amb el títol *De gestis Caroli Magni ad Carcassonam et Narbonam*, el qual explica la fundació de La Grassa per Carlemany. Parlem de La Grassa i del *Pseudo-Philomena* perquè l'*Ofici a Carlemany*, establert pel bisbe Arnau de Montrodon, en les cinc primeres lliçons, és una imitació d'aquella falsa crònica llatina. I això és degut a l'estreta relació que existia entre el clergat gironí i el de La Grassa.

CARLEMANÝ AL VALLESPÍR I AL ROSSELLÓ. EL MONESTIR MÉS ANTIC DE CATALUNYA

Segons Antoni Pladevall i altres historiadors, Santa Maria d'Arles del Tec és el monestir més antic del territori català; fou erigit entre 778 i 785, aprofitant uns banys romans abandonats. La seva importància augmentà a partir de

821 quan l'abat Castellà obtingué un precepte de Lluís el Pietós, recolzat després per un altre de Carles el Calb, que li garantien la immunitat i drets sobre terres veïnes. Cap d'ells parla de donacions fetes per Carlemany.

En canvi, l'abat Hilperic, l'any 869, va enviar una carta a Carles el Calb demanant-li protecció contra els pirates normands i sarraïns; en ella introduïx la falsa idea que Carlemany, el seu avi, va concedir un precepte protector del monestir i no parla del de Lluís el Pietós.

Tampoc no veiem el record del fals precepte de Carlemany ni de l'autèntic de Lluís el Pietós en el privilegi atorgat pel rei Carles el Calb el mateix any 869 (segurament la resposta a la carta d'Hilperic), ni en documents posteriors.

És veritat que el monestir d' Arles del Tec no és anomenat directament a l'*Ofici* de Girona, ni al *Tractatus*, però ambdós parlen de la conquesta carolíngia del Vallespir.

El 1609, Geronymo Pujades ho vol concretar més: Carlemany, després de guanyar el Rosselló, edificà Sta. Maria d'Arles al Vallespir. I en té una prova, una relíquia, la «capa de Carlemany», i diu «es toda ella de fina seda, y aunque vieja, da muestras de que a su tiempo estaba por el rededor toda recamada y guarnecida de piedras finas. Robáronla los soldados franceses en alguna de las ocasiones que entraron en Rosellon y quitadas las piedras, la dejaron en el lugar de Ceret, de donde la cobraron los monjes de Arles por ser preseña y joya de su patron y fundador del convento».

La tradició del pas de l'Emperador durà molt temps i ens ho prova una relació de relíquies corresponent al 1760, inclosa encara en una guia turística de 1979. En ella ja no hi consta la «capa de Carlemany», però sí la «corona de Carlemany»: «Nous trouvons parmi notre argenterie une couronne très ancienne qu'on nomme Couronne de Charlemagne, composée de fer, d'argent, avec un parfil (liséré) d'or à l'entour»...

A més Pujades ens assenyala un document «probatori» del pas de Carlemany per Arles; es tracta d'un procés «Pro monasterium Sanctae Mariae Arularum» que està, diu, a l'Arxiu Reial de Barcelona, « en la gran arca de la primera estancia» i té data de 1032.

El 1842, J. Henry a *Le guide en Roussillon* explica que en una de les muntanyes, sobre el monestir de Sta. Maria d'Arles es troba una pedra en forma de taula que hom anomena « le palet de Roland», potser només per aplicar el nom de l'heroi a objectes gegantins que només ell podia manipular. És el que mostra Verdagner al Cant VIII de *Canigó* (1986), parlant de la fugida dels moros:

«Ja la Balma del Moro fugir los veu
fugir envers la Caixa, sota el Palet,
lo que Roland tirava, jugant amb ells,
de muntanya en muntanya pel Pirineu....»

I les notes del llibre ho aclareixen així:

«Lo Palet o Palets de Roland eren...dues taules oblongues...d'uns cinc metres d'ample, set de llarg i un i mig de gruix...Los trossejaren amb sos malls uns adobacamins....»

«La mateixa trista sort ha tocat a la «Mastra de Roland», pedra llarga que jeia a Montner, cobrint quatre metres de terra, en lo lloc anomenat La Batalla».

SANTA MARIA DEL CAMP (AL ROSSELLÓ)

Aquest antic monestir fou fundat el 1090. Es troba a uns 15 quilòmetres al sud de Perpinyà, prop de la Via Augusta i l'església és del S. XI. El 1986 vaig intentar visitar-lo, però s'havia convertit en propietat privada.

La llegenda del seu origen ha estat recollida per Antoni Pladevall i Jacques Houlet. Segons tradició, Carlemany fundà Santa Maria del Camp per agrair a la Verge, «que portava al mig del seu exèrcit» el miracle de fer brollar una deu d'aigua d'aquells camps desolats. Carlemany invocà la Verge, tocà amb l'espasa Joiosa el sòl i d'aquell punt sorgí una deu que sacià el seu exèrcit assedegat. Gràcies a això guanyaren la batalla i van empènyer els sarraïns cap a les muntanyes de la Clusa. Carlemany edificà una església a la Verge de la Victòria. L'església i el monestir adjunt prengueren el nom de Sta. Maria «del Camp», per trobar-se prop del «camp de batalla», i un torrent veí encara s'anomena «riu del miracle».

La llegenda encara s'allarga explicant com la imatge de la Verge portada per Carlemany fou amagada, trobada i traslladada a Tuïr, on encara es venera amb el nom de Nostra Senyora de la Victòria. La imatge és de plom (o de fusta, recoberta de plom) de 50 cm. d'alçada i la consideren del S. VII.

Aquesta llegenda del Camp i de Tuïr fou incorporada a les tradicions catalanes, com ho demostra mossèn Cinto a *Canigó* (1886), en el poema «*Los monjos del Monestir del Camp*».

« La Provença de moros escombrada,
al peu de Canigó los rebatia

Carles lo Many un dia,
 guiant la seva armada,
 com al poble de Déu l'arca sagrada,
 una imatge de bronze de Maria.

Mes Carles se n'adóna,
 cau de genolls als peus de sa Patrona
 i clava sa Joiosa en un conreu,
 d'on brolla l'aigua pura
 que nou delit los dóna.

D'aquest prodigi en eternal memòria
 fundà en lo Camp lo nostre monestir;
 i la Mare de Déu de la Victòria,
 estrella de sa glòria
 ésser volgué l' Estrella de Tuïr.»

SANT ANDREU DE SUREDA

La lliçó quarta de l'*Ofici a Carlemany* (de 1345) explica com l'Emperador, confortat per les paraules de la Verge, va animar el seu exèrcit i obtingué la victòria en el «camp» anomenat «milet», on edificà una església sota la invocació del beat apòstol Sant Andreu.

El *Tractatus de Captione Gerunde* parla també de la batalla de «Milet», vora la ciutat d'Elna. L'Emperador resa a Crist i a la Verge, i aquesta li anuncia que «avui mateix venceràs aquests Infidels», que passarà els Pirineus i, conquerida Girona, «edificaràs allà una església catedral a invocació del meu nom». I afegeix: «Obtinguda la victòria en el camp anomenat Milet, construï allà una església amb el nom de Sant Andreu apòstol, on ara hi ha el monestir».

Jeroni Pujades repetirà les mateixes idees però hi afegeix la intervenció de Rotllà com a força constructora de l'església. També explica que Carlemany enterrà a San Andreu de Sureda els soldats morts a la batalla i posà en un honorable sepulcre els ossos d'Otger de Normandia, que havia estat enterrat allí anteriorment per Rotllà. Veiem, doncs, una interferència de les llegendes sobre Otger de Dinamarca, que a Catalunya identificaven com Otger Cataló i deien que donà el nom a Catalunya.

Històricament, Sant Andreu fou fundada vers l'any 820 i a partir de 1109 va passar a dependre de La Grassa. El seu nom apareix en el *Pseudo-Philomena* i, en conseqüència, en les gestes de Carlemany a Girona.

LA «CARRERA DE CARLES» O «DE CARLOS MAGNO»

Jo ja havia triat el títol d'aquest treball, quan vaig trobar que existia realment un «camí» o «carrera de Carlemany» com a topònim popular, a més del que citava Bédier en el País Basc («Chemin de Charlemagne». Blaye- Bordeaux.)

Segons Henry (1842) aquest camí entrava al país del indigets fent dues branques: per la Massana i per Banyuls. La branca que anava per la Massana era un camí defensat per castell d'Utrera i és conegut a la comarca com la «carrera vella»; l'altra branca travessava Cotlliure, Portvendres i es dirigia cap a Cervera.

Calmette i Vidal (1931) donen més detalls de «la route dite traditionnellement Carrera de Carles o de Carlos Magno». Per ells aquesta ruta seguia la Via Vallespiriana per Cotlliure, franquejava el Coll de Banyuls i entrava al nostre país.

De fet, aquestes dues branques passaven vora el monestir de Sant Quirze de Colera i es trobaven vora Espolla. D'aquí hi havia fàcil comunicació amb Sant Pere de Rodes.

Tenim un fet històric que prova la facilitat de comunicació entre ambdues parts del Pirineu (unes cinc hores a peu). Ramon Muntaner explica com alguns monjos de l'abadia de Sant Andreu de Sureda, cap al 1284, aconsellaren al rei de França Felip III l'Ardit que fes passar els «croats» pel Coll de la Massana, ja que el rei Pere I el Catòlic vigilava el pas del Pertús. Les tropes franceses passaren el Pirineu, per San Quirze de Colera i Garriguella, per assetjar Peralada, on llavors estava Pere el Catòlic. Per tot això, creiem que la cultura monàstica es transmeté més per aquesta zona oriental que pel mateix Pertús.

LA CLUSA I EL PERTÚS

El centre origen del municipi és La Clusa d'Amunt. Allí edificaren els romans un fort a finals del S. III a.J.C. i al mateix lloc es construí l'actual església parroquial, dedicada a Sant Nazari.

No ens estranya que l'*Ofici a Carlemany* i el *Tractatus* expliquin com reulaven els moros, perseguits per Carlemany, fins a La Clusa i allà es fortificassin fins a ser-ne foragitats.

A la Lliçó cinquena de l'*Ofici* s'explica com Carlemany, després, va venir al vèrtex de la muntanya anomenat Albarras, que més tard fou anomenat Malpartus.

En el *Tractatus* es reafirma: «in loco vocato Es Pertus».

SANTA MARIA DEL COLL DE PANISSARS I SANT MARTÍ DE FORNDELVIDRE

Les ruïnes de Santa Maria són a ponent del castell de Bellaguarda. Aquest priorat benedictí servia d'hospital o refugi de vianants. L'església fou construïda als voltants de l'any 1000 i el priorat, entre 1097 i 1130.

Tant a l'*Ofici* com al *Tractatus* s'explica que una part dels exèrcits de Carlemany van passar pel Coll de Panissars i construïren una església sota la invocació de Sant Martí. Es tracta de l'actual esglésiola romànica de Sant Martí de Forndelvidre, que es troba a la masia del mateix nom.

LA «MAÇA O LLANÇA DE ROTLLÀ» A MAÇANET DE CABRENYS

La llegenda explica com l'heroi, en entrar pel Pertús, la llançà tan lluny que es clavà a 13 quilòmetres de distància i ara està al centre de la plaça de Maçanet de Cabrenys. En realitat «la llança» és una barra de ferro de 6,34 m. d'alçada, acabada en forma d'anella. Segons Badia i Homs, la barra fou plantada en aquell lloc el 1834 i coronada després per l'argolla d'on penjava un fanal, però també desconeix l'origen d'aquesta peça llegendària.

El 1886 Verdaguer publica *Canigó*, on escriu:

«Oh Mangala de ferro, que don Roland
plantà enmig de la plaça roja de sang !
Si el comte no t'arrenca, ningú ho farà. (Es refereix al comte Tallaferro
de Besalú).....
Oh Mangala de ferro de don Roland!»

SANT QUIRZE DE COLERA

Tant l'*Ofici* com el *Tractatus* no donen cap detall sobre toponímia o fets èpics referents a la Via Augusta entre Panissars i Sant Julià de Ramis.

Geroni Pujades dirigeix l'exèrcit de Carlemany cap a Sant Quirze de Colera, seguint les tradicions religioses.

Segons Pladevall aquest monestir, i fortalesa a la vegada, ja existia el 844. Aquest monestir, com altres, va defensar els seus drets i privilegis basant-los en una dotació rebuda de Carlemany. Es tracta d'un document fals sobre un plet que haurien guanyat els monjos del monestir contra el comte Alaric d'Empúries l'any 844 per la possessió de Castro Tolon (Peralada). L'abat Giemundus va anar a trobar el rei Carles el Calb i va defensar els seus drets basant-se en un precepte del seu avi Carlemany que els atorgava drets i privilegis. Alaric respon que no creu que fossin donacions de Carlemany, però apareixen testimonis que asseguren l'autenticitat de la concessió i Alaric es va conformar a perdre el plet ràpidament.

Jeroni Pujades degué fiar-se d'aquest document i explica com Carlemany deixa dos cavallers seus i els fa senyors del territori de Perelada a condició que fundin un monestir sota l'advocació del Sant Infant Quirze i de Sant Andreu.

LA MARE DE DÉU DEL CAMP O SANTA MARIA DEL CAMP, A GARRIGUELLA

Es tracta d'un antic priorat benedictí, de poca importància, esmentat el 1218.

Com veiem, té un nom homònim al de Santa Maria del Camp del Rosselló. I és curiós que ambdues tinguin tradicions comunes, per exemple el mateix origen llegendari, a conseqüència de la mateixa batalla atribuïda a Carlemany, la de Milet, ja comentada.

Mossèn Salvador Anticó i Compta, que havia nascut i viscut a Garriguella abans de la guerra, escriu un *Historial de Garriguella* on afirma que la batalla de Milet es donà al seu poble, on està el santuari de la Mare de Déu del Camp. Es basa en l'obra de Pujades, però confon la llegenda dels dos centres religiosos.

Una altra prova que vol aportar Mossèn Anticó és el fresc pintat a la capella. El vaig veure ja el 1986 i vaig observar que els francesos portaven un barret frigi, moda ben moderna. Badia i Homs considera el fresc dels segles XVI-XVII; res pot provar sobre la batalla de Milet.

Mossèn Anticó anomena alguns cavallers de Carlemany en la batalla: «Grau del Rosselló», «Roldán», «Otger de Normandia» i «Arnold». I, segons ell, allà morí Otger, «el mateix dit Otger Catalon» que donà nom a Catalunya i allà fou enterrat. Hi afegeix: «Quan jo era petit (cap al 1900) m'ensenyaren un cap de calavera tancat en la paret dreta del creuer de dita ermita, dient-me que era el cap d'Otger».

A conseqüència de la batalla del Camp, segons Mossèn Anticó, Carlemany fundà una església dedicada a Sant Andreu, que és l'actual ermita de la Mare de Déu del Camp. I diu que segueix el text de l'*Ofici a Carlemany*, però no veu que aquest es referia a Sant Andreu de Sureda.

L'any 1986 vaig poder llegir la inscripció de la porta de l'ermita: «Erigit secons la tradició l'any 779 per l'Emperador Carles-Many...» I a la sagristia vaig trobar un exemplar dels goigs, imprès el 1954, els quals segueixen recordant aquella batalla del Camp:

«Quan nostra Pàtria sufria
Dels vils musulmans la guerra
Aquí prop d'aquesta serra
Carlo Magno va oí un dia:
«Al fi d'aquesta jornada
Destruiràs la gent mora...»

Poc després de conseguida,
Sobre tan fera canalla
Victòria en la gran batalla

Que del Cel fou beneïda,
Rendint, de genolls, l'espasa,
Vos aclamà Protectora...

Desde aquest tron ioh Maria!
Que Carlo el Gran, per memòria
D'aquesta immortal victòria,
Humilment vos oferia.....»

L'OLIFANT DE ROTLLÀ I EL DE CARLEMANY EN EL SAGRARI DE SANT PERE DE RODES

Pujades esmenta la visita de Carlemany a S. Pere de Rodes per pregar-hi, l'any 778 (any de la batalla de Roncesvalls) i hi afegeix la possibilitat que «Roland» també pugés al santuari el mateix any 778, després d'assetjar Empúries. Perquè «le estaba bien a Carlos pasar y detenerse a hacer algunos dones y preseas, que los monges y circunvecinos dicen, por antigua tradición, haber sido de Carlos Magno, particularmente dos bocinas o cuernos de marfil, que en el sagrario de este monasterio tengo vistos guardados, el uno grabado de diferentes labores, y el otro liso y terso. Afírmase de ellos haber sido el uno del capitán Roldán, y el mayor de su tío el rey Carlos Magno.....». El fet de custodiar aquests corns en el sagrari suggereix que eren objectes quasi sagrats, vertaderes relíquies que mereixien ser visitades.

Enric Bassegoda Pineda, a la *Revista de Girona*, 261, de juliol-agost de 2010 assegura que fins al final del S. XVIII, en el tresor del monestir es conservaven els dos corns d'ivori, que Carlemany i Rotllà havien regalat el 778.

Històricament el nom del monestir consta per primera vegada en un precepte de 877 del rei Lluís el Tartamut, fill de Carles el Calb, besnét de Carlemany.

EL «CAMÍ D'EMPÚRIES». EL LLEGENDARI BERENGUER DE CRUÏLLES

Segons Nolla i Cases, la Via Emporitana (entre Empúries i Girona) està documentada el 991. El seu centre cultural seria el monestir de San Miquel de Cruïlles, l'església del qual fou consagrada el 904.

El que és ara la plaça de Cruïlles havia estat el castell, del qual resta la torre mestra de 25 m. d'alçada i que pot ser dels S. XI-XII. En aquest castell s'originà el llinatge dels barons de Cruïlles, que trobaren en la llegenda una forma d'exalçar els seus orígens i així s'explica la figura mítica de Berenguer de Cruïlles, avantpassat que hauria lluitat al costat de Carlemany, el 778.

La protecció dels Cruïlles sobre el monestir de Sant Miquel, que guardava dos ossaris de la família, de 1348 i de 1393, ens fa suposar que la llegenda seria acceptada i segurament propagada pels monjos del monestir.

Pujades defensa la historicitat de Berenguer de Cruïlles però no queda clar d'on ho ha tret. Un anònim «dice haber visto....cierta pública y auténtica escritura....en la cual constaba que Berenguer Ramon de Cruïlles fue capitán de este rey Cárlos en esta guerra que contra moros tuvo en el Ampurdán...».

SANT JULIÀ DE RAMIS

La muntanya de Sant Julià es troba en la cruïlla de la Via Augusta i l'Emporitana i allà s'alça l'església antiga. És doncs curiós que Gaston Paris no trobés aquesta població i considerà el topònim com inexistent o fantasiós. Aquesta idea la repeteix Jules Coulet en la seva tesi doctoral sobre *l'Ofici a Girona en honor de Carlemany*.

L'*Ofici* en la «Lectio sexta» explica: «I venint al lloc de Ramis, va edificar l'església en honor de Sant Julià. Rotllà també va construir en aquests termes la capella de Santa Tecla verge. A la vegada, el beat Turpí, arquebisbe de Reims, va aixecar allà mateix l'altar de San Vicenç». Com veiem, la llegenda inclou els herois de la *Chanson de Roland*.

El relat és ampliat en el *Tractatus*: Carlemany «va venir, doncs, a la muntanya de Ramis... I va edificar en la dita muntanya de Ramis en el lloc més alt, on era la seva tenda, l'església de Sant Julià.... En la mateixa muntanya Sant Turpí, arquebisbe de Reims, construí l'altar de Sant Vicenç. També Rotllà va fer construir allà un altar en reverència de Santa Tecla...»

Pujades ho imita: Carlemany conquereix el territori «hasta llegar á...un monte alto llamado Rams...» I després explica la construcció de Sant Julià, San Vicenç i Santa Tecla. La presència de Carlemany a Sant Julià ha provocat altres llegendes més exagerades, recollides per Joan Amades. Com la formació del Congost quan l'Emperador tallà amb l'espasa Joiosa les roques i les aigües de l'estany del Ter a Girona inundaren l'Empordà i foragitaren els moros. Per aquella gesta Carlemany fou enterrat a Sant Julià, on encara es conserva el seu «sarcòfag».

L'any 1946, Gibert atribueix la sepultura a un «cabdill» de Carlemany i diu que ja havia desaparegut feia temps. En canvi, jo la vaig veure al cementiri, cap al 1966. Com ens diu Josep Mª Nolla, es tracta d'un ossari que han entrat fa poc a l'interior de l'església i encara és anomenat «sarcòfag de Carlemany».

SANT MEDIR I SANTA MARIA D'AMER

La tesi doctoral d'Esteve Pruença fa un estudi profund sobre la història del monestir d'Amer i la seva gran influència en les contrades. Les notícies històriques parlen de la fundació d'un primer monestir a Sant Medir (cap al 820 segons Abadal).

El diploma més antic sobre Sant Medir és el de Carles el Calb del 14 de maig de 844 que es troba a l'Arxiu Històric Nacional de París. En ell s'atorguen abundants donacions i privilegis a l'abat de Sant Medir, Wilera. No parla de Carlemany. Entre les possessions del monestir hi havia «la casa de Santa Maria vora el riu Amera», casa o «cel·la» origen del futur monestir d'Amer.

El monestir nou, ja a Amer, es consagrà el 9 de novembre de 949.

El relat llegendari d'aquestes fundacions es troba a l'*Ofici*, a la «Lectio octava», quan Carlemany deixa Sant Julià de Ramis per evitar que els reforços àrabs que venien d'Osona per la vall d'Hostols arribessin a Girona. Va obtenir una gran victòria a Sant Medir i prop d'allí fundà el monestir de Santa Maria d'Amer, nom que vindria de «locus amarus», lloc amarg (pels àrabs).

El «*Tractatus*», com sempre, dóna una versió més detallada dels fets. Explica la fundació de Sant Medir, el pas cap a la vall d'Anglès i una etimologia més lògica del nom Amer (del riu Amer).

Pujades es fonamenta en aquests «Leccionarios» i dóna els mateixos fets com històrics situant-los cap al 778, l'any de Roncesvalls, i ens ho vol demostrar amb un relat ben pueril. Ha trobat una carta dels jurats de Girona de 10 d'abril de 1427 adreçada al rei «Alonso cuarto» (Alfons el Magnànim) a qui expliquen els efectes dels terratrèmols a Amer. I diuen que en el pilar que aguantava la pedra de l'altar, ara moguda, «en una capsca poca de fust de boix, han trobat la hostia sagrada, la qual hi fou mesa per lo rey Cárlos Many, en lo temps que feta per ell conquesta de esta ciutat..... edificà lo monastir». Encara troba dues cartes més dels mateixos jurats demanant «que don limosna per la iglesia del monastir de monges de S. Benet....edificat per lo sant rey Cárlos Maynes....». I això li porta a afirmar «quede de una vez sentado que Cárlos Magno.... fue el fundador de estos conventos del Valle de Amer en el año 778...» A mitjans S. XIV l'abat d'Amer fou Ferrer de Mont-rodó, germà d'Arnau, bisbe de Girona. Els dos germans i el nebot Bertran, també bisbe de Girona, procedien de la noblesa del castell de Mont-rodó, prop de Vic. Com explica Jaume Marquès, Ferrer de Mont-rodó va marcar la grandesa de l'abadia d'Amer i de la vila, i convertí el monestir en un castell emmurallat, que podia acollir els vassalls en cas de perill.

Villanueva ens diu que Ferrer morí el 1343. Llavors no es estrany que el seu germà Arnau, el 1345, fes dedicar una part de l'*Ofici* a l'exaltació del monestir d'Amer mitjançant la figura viatgera i fundadora de Carlemany.

CAMPDURÀ, SANT DANIEL I SANT PERE DE GALLIGANTS

Roig i Jalpí, a finals del S. XVII, en el *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona...* ens parla de l'antiquíssim castell de Campdurà que té la tradició d'haver estat ocupat per Carlemany quan «conquerí» Girona. Per donar-se autoritat cita la Lliçó VIII de l'*Ofici*: l'Emperador es situà al Puig de Barufa (Montjuïc) que està vora la Vall Tenebrosa (Sant Daniel) i per tant havia d'ocupar Campdurà. A més, prop del castell hi troba una font d'aigua molt fresca y saborosa....que era anomenada Font de Carles Maynes ja des d'antic, abans de l'any 1331.

També afirma Roig que el primer senyor d'aquest castell fou Berenguer de Campdorà, el qual rebé el territori de mans del propi Carlemany, en premi d'haver-lo servit com a cavaller en la conquesta de Girona.

Sant Daniel és la «Vall Tenebrosa» de l'*Ofici* i del *Tractatus*. També en altres documents consta com «vall ombrosa» o «vall profunda».

Sant Pere de Galligants no apareix en els textos litúrgics citats. Però Pu-jades ens diu que una tradició immemorial assegura que fou Carlemany qui fundà aquest monestir de benedictins, encara que reconeix no haver trobat cap document que ho acrediti.

GIRONA

La novena lliçó de l'*Ofici de Girona en honor de Carlemany* està dedicada a la conquesta de Girona. El text ens explica com els francs arriben al Puig de Barufa (Montjuïc), que està al costat de la «vallem tenebrossam» (Sant Daniel). Llavors se'ls apareix una gran creu vermella sobre la mesquita on fou edificada després la Catedral, creu que es veié durant quatre hores, i començaren a caure gotes de sang.... (senyal que Carles esperava per atacar i conquerir la Ciutat).

El *Tractatus* explica el mateix amb petits canvis: la creu brillà quasi tres hores i no quatre; les gotes de sang es tornaven creuetes en tocar el sòl. I afegeix que, quan veieren el senyal, l'Emperador i els seus atacaren la ciutat i vengeren els enemics tal com havia promès la Verge. Després el relat s'allarga respecte a l'*Ofici*. Conquerida Girona, Carlemany féu construir una gran església (catedral de Sta. Maria) i nomenà com a bisbe un canonge de Sta. Maria del Puy de França, perquè volgué que les dues seus fossin germanes (era una

obsessió de poder de l'Església de Girona, com deduïm de l'obra de Charles Rocher, *Les rapports de l'église de Puy avec la ville de Girone en Espagne et le comté de Bigorre*. De fet, també l'església de Puy pretenia ser la primera i principal de França per haver estat fundada per Carlemany.

Finalment, segons el *Tractatus*, l'Emperador dotà l'església Catedral amb quatre viles de l'Empordà: Bàscara, Ullà, Fonteta (actualment La Bisbal) i el «Castrum de Valoses» (que segons Josep Mª Nolla seria el puig de Sant Andreu a Ullastret).

EL CASTELL DE CARTELLÀ

Encara podem veure, al S. XXI, el llegendari cavaller Arnau de Cartellà al costat de Carlemany davant les muralles de Girona. Em refereixo a les pintures murals que Francesc Pla, «el Vigatà» creà el 1790 a la galeria del saló del Palau Moja, a la Portaferriassa de Barcelona, a petició de la senyora Maria Lluïsa de Copons i Descatllar, marquesa de Cartellà, durant la seva viduïtat del marquès de Moja. Ella volgué que la decoració fos dedicada a la «història» familiar dels Cartellà, el castell dels quals està a set quilòmetres de Girona.

Segons Pujades, Arnau de Cartellà, quan s'assabentà de la vinguda de Carlemany, el 778, desitjà ajuntar-se als exèrcits imperials. Arnau portava una ensenya roja i sobre el camp, tres bitllets blancs de plata. Després de la conquesta de Girona, Carlemany recompensà Arnau amb els castells i terres que constituïren el patrimoni dels Cartellà. A més, el propi Emperador li atorgà per armes que sobre cada bitllet hi posés «Ave Maria», «Gratia plena» i «Dominus tecum» amb lletres d'atzur.

Els Cartellà tenien una casa senyorial a Girona, a uns tres-cents metres de la catedral, en el creuament actual dels carrers Escolàpia i Bellmirall, i encara a la façana es conserva un escut amb l'anagrama descrit.

Botet i Sisó, a la seva obra *Una visita al castell de Cartellà*, es queixa de no haver pogut consultar els documents familiars dels Cartellà ni els que es conserven a la Biblioteca Nacional de París. A falta de dades històriques antigues ens queda la llegenda del castell, situat entre els torrents Gàrrap i Petròlec. Al costat del castell hi ha una capella romànica, que Botet considera del S. XII o XIII.

Es conta que unes forces cristianes foren vençudes a Tialà i un cavaller supervivent, perseguit pels moros, invocà la Verge, saltà el Gàrrap i es salvà. Llavors féu edificar la capella en honor de Santa Maria i, al seu costat el castell.

La llegenda no anomena el cavaller i no sabem si es refereix a Arnau de Cartellà ni si aquest pot tenir relació amb un Hernaut de Gérone, heroi cèlebre en les cançons de gesta franceses.

BANYOLES. SANT EMERI I LA LLEGENDA DEL DRAC

Banyoles no apareix en els textos litúrgics, però té traces carolíngies de caire popular, provinents del monestir de Sant Esteve. Per exemple, la llegenda de Sant Emeri (o Sant Mer), un clergue de l'exèrcit de Carlemany, que accepta Pujades com històrica. És la coneguda llegenda del Drac lligada amb la vinguda de Carlemany: «Venint Carlemany per aquest Bisbat contra els moros....determinà enviar allà un sant baró sacerdot, anomenat Emeri, escollit entre els eclesiàstics que portava en el seu exèrcit...Veient la fera el conjur i exorcisme, es transformà de tal manera...que humilment com mansa ovella s'entregà en poder del Sant presbíter Emeri...»

« Després, com el Sant fos amic de soledat... deixà la remor de les armes de l'exèrcit de Carlemany... i determinà de fundar vora la vila un convent de religiosos dedicat a Santa Maria i al protomàrtir Sant Esteve». Llavors Carlemany dotà el convent amb delmes, primícies i oblacions... Sant Emeri fou el primer abat del monestir. I situa els fets a l'any 778 (el de Roncesvalls).

Fos com fos la llegenda, el que sí afirma Joaquim Gironella l'any 1976 és que en el convent de Banyoles es guardà molt de temps el «cap de Sant Emeri». I encara es canta en els «Goigs»:

«Anant amb l'emperador
en Banyoles vos restàreu,
allí un monestir fundàreu;.....
vulgueu-nos afavorir
Sant Mer, abat gloriós...»

EL CAMÍ DEL TER. SANT PERE DE CASSERRES

Encara que la Via Augusta travessava el Ter, entrava a Girona i seguia cap a Caldes de Malavella, la línia de monestirs benedictins segueix més la zona nord del riu, com si aquest els fos una frontera. Potser els topònims de La Selva, Caldes, Riudellots, Riudarenes, Estany de Sils... indiquen una certa

dificultat de pas i per conrear els terrenys. Recordem que el comte Ramon Berenguer II va morir l'any 1082, anant a caçar a La Selva, a l'actual Sant Feliu de Buixalleu, vora Hostalric.

No ens estranya que també Carlemany seguís el «camí del Ter», fins a Vic, i la via romana fins a Ripoll en la «primera entrada» que Pujades situa a l'any 778.

L'abadia més important de les contrades del Ter era Sant Pere de Casseres, a vuit quilòmetres de Vic. Era una antiga fortalesa romana (Castrum Seras) que, segons Pujades, va ser conquerida per Carlemany, però en realitat fou ocupada per Lluís el Piadós el 798.

Una primera església dedicada a Sant Pere podria ser del S. IX, segons Pierre Bonnassie, però el 1006 estava en ruïnes. Una nova construcció s'acabà cap al 1039. El 1080 s'uní al monestir de Cluny, del qual depengué; per això era considerat com «el Cluny català».

Com expliquen Monsalvatje i Camps i Arboix, en un pujol sobre Casseres, no lluny del monestir, existí un dolmen anomenat «Taula de Carlemany» que el 1554 fou estimbat barranc avall.

A Roda de Ter, a la zona de l'Esquerda («civitas Rotae» o «ciutat vella» de Roda), hi ha una multitud de sepultures antropomòrfiques olerdolanes que alguns arqueòlegs veuen semblants amb les trobades a la basílica d'Aquisgrà. Segons Sala i Molas també s'hi trobà un sou d'argent de Lluís el Piadós, encunyat a Verdun.

Tornant a la llegenda, segons Pujades, Carlemany erigí a Vic la Catedral i a Ripoll fundà el monestir de Santa Maria: «partió Carlos, marchando el campo por las riberas del río Ter hácia la ciudad de Ausa que hoy llamamos Vique de Ausona. Allí levantó iglesia catedral...» I «siguiendo para arriba las corrientes del río Ter...edificó una granja o pequeña casa de labranza...que hoy comunmente llamamos monasterio de Sta. Maria de Ripoll».

Pujades continua el relat: «Andada ya la tierra de Ausona, ganada Ripoll y fundada la Granja ó monasterio, considerando Cárlos Magno que venía el invierno..... por las corrientes del Freser... se subió á las tierras de Cerdaña...» Ens sembla que l'única causa de la tornada de l'Emperador a França és poder explicar la batalla de la «vall de Carol». Pujades explica que arriben els francs abans que els àrabs estiguessin preparats i els vencen fàcilment. Però s'equivoca en l'etimologia: Carol no ve de Carolus, Carles; com afirma Moreu Rey, «Carol» s'hauria d'escriure «Querol», que ve d'una forma preromana «quer», roca, com succeeix en les formes Queralbs, Queralt, Querós, Cadaqués.

SEGONA ENTRADA DE CARLEMANY I FUNDACIÓ DE SANT CUGAT DEL VALLÈS

Pujades situa aquesta segona entrada l'any 875 i fou deguda, diu, a una insurrecció dels moros. Carlemany reconquereix Girona i segueix el Ter fins a trobar la via romana que anava de Coll d'Ares fins a Barcino.

Ell dóna per autèntica la presència personal de Carlemany a la fundació de Sant Cugat i així titula el capítol IV del Llibre IX: « De la fundación del convento y monasterio de S. Cucufate del Vallés, probando que Carlos Magno se halló personalmente en ella».

Segons ell, Carles fundà el monestir en el lloc que ocupava el castell «Octavianus» i ho deriva d'un privilegi de Lotari, nét de Carlemany, a l'abat Odó, que accepta concedir totes les coses que els havien atorgat Carlemany i Lluís el Piadós.

El document no confirma la presència de l'Emperador a Sant Cugat, però Pujades insisteix: «constará no solamente que Cárlos magno fúe fundador del convento, mas también que estuvo presente en aquel santo lugar después de haber vencido y sujetado á los moros de estas regiones».

La millor «prova» que coneix és un fragment en llatí del catàleg dels abats guardat a l'arxiu del mateix convent. Explica que Carlemany, lluitant contra els sarraïns arribà al castell «Octavianus» i es commogué per la quantitat de màrtirs que hi trobà. Llavors decidí fundar i dotar el monestir de Sant Cugat, per enterrar-hi aquells màrtirs.

El prestigi de Sant Cugat, segons Pujades, li venia per la quantitat de relíquies, però també « por haber tenido por fundador a uno de los más ilustres Reyes..... tenido y respetado por Santo».

Històricament, com escriu Antoni Pladevall, els orígens de Sant Cugat i els seus abats, abans del 878, són confusos.

LA TERCERA ENTRADA DE CARLEMANY. CONQUESTA DE BARCELONA. EL MONESTIR DE SANT FELIU

Pujades explica amb cert realisme històric l'expedició d'Abd-al Malik (793) i com ocupà Girona. Llavors Carlemany volgué venir altre cop a Catalunya i arribà a conquerir Barcelona cap a l'any 794. Però la seva *Crónica universal del principado de Cataluña* no pot donar detalls concrets de la conquesta perquè fou el 801 quan es donà la conquesta autèntica de Barcelona a càrrec de Lluís el Piadós.

En aquesta «tercera entrada», Pujades hi inclou la fundació del monestir de Sant Feliu de Guíxols. La tradició sempre ha atribuït a Carlemany la fundació d'aquest monestir. I ho confirmarien la Flor de Lis i la corona imperial dels escuts més antics, com el de l'Arc de Sant Miquel, el del Portal del cenobi a la Plaça del Monestir, el del Museu Municipal...

Aquests fets no consten en cap dels «Leccionarios» referents a l'any 785 o 786. I per això Pujades suposa que es donaren el 794-796: «...habiendo Carlos Magno cobrado de los moros la ciudad de Gerona.. llegó con poderoso ejército al territorio llamado Gixals o Guixoles, donde había un poderoso castillo llamado Alabrich...». Després de conquerir el castell, dins d'ell va fundar, el 796, un monestir benedictí dedicat a Sant Feliu, ja que aquest havia estat martiritzat, lligat a una mola i llançat al mar en aquest lloc, vers l'any 304.

Pujades es basa en una escriptura de l'arxiu del monestir, citada pel P. Fr. Alonso Cano i l'Abad Yepes. Però en el precepte del rei Lotari (nét de Carlemany) al primer abat conegut, Sunyer, de 968, no parla d'aquells fets ni de donacions anteriors a les seves.

NOSTRA SENYORA DE CÒRRECS, A PERPINYÀ

El nom de Perpinyà apareix per primera vegada en una carta del Cartulari d'Elna de 922, però la tradició ens parla d'una església anterior, la de Ntra. Sra. de Còrrecs, consagrada pel papa Sergi II el 844, i situada dins d'un monestir fundat per Carlemany. Així ho trobem acceptat i ben explicat per Jacques Vassal el 1890. Aquest accepta un reglament del Capítol de l'església de Sant Joan de principis del S. XII que ho explica: « dita església havia estat consagrada, per l'autoritat del papa Sergi II, en el temps en què hi havia allà un monestir fundat per l'emperador Carles, sota la invocació de Santa Maria...». Que la idea fou acceptada i estesa per l'Església rossellonesa ens ho prova la declaració dels canonges de Sant Joan reunits en Capítol el 28 d'agost de 1423: « que l'església i monestir mencionats en la Bula de Sergi havien estat fundats per Carlemany».

Pujades descriu «nuestra señora de los Còrrecs» amb detall i situa la seva fundació el 813: «l sabiendo Cárlos Magno la frecuente devoción de los pueblos convecinos de aquel santuario, moviósele el corazón... poniendo en ella un convento de monges benitos». En tot cas, la fundació l'hauria fet des d'Aquisgrà poc abans de morir (el 814), fet inconcebible.

SAN SADURNÍ DE TAVÈRNOLES. CARLEMANY A ANDORRA

El monestir de Tavèrnoles està a tres quilòmetres de la Seu d'Urgell, en el llogaret d'Anserall. Segons Pladevall, es devia construir aprofitant una antiga posada o «tabernula» del camí de la Valira cap a Andorra i França, i la seva consagració devia ser cap al 1040. També hi afegeix que els monjos eren «molt donats a falsejar documents per fonamentar llurs propietats i pretensions»; entre els manuscrits guardaven un fals precepte de Carlemany.

Hem de suposar que les tradicions d'aquest monestir van ser transmèses a la comarca fins a Andorra, de manera que allà contenen, fins i tot a les escoles, que Carlemany va reconquerir el territori als moros entre el 788 i el 790 i que la batalla de Roncesvalls podria haver-se lliurat a Andorra.

El 8 de setembre de 1921, festivitat de Nostra Senyora de Meritxell, patrona del país, es va cantar per primera vegada «El Gran Carlemany» i es va declarar himne nacional d'Andorra. Parla la Mare de Déu de Meritxell, que considera Carlemany com «pare seu» i diu que és l'única «filla» que queda de l'Imperi carolingi:

«El gran Carlemany, pare lun, (meu)
dels alarbs deslliurà em,
I del cel em vida donà
de Meritxell, la Mare gran.
Princesa nasquí i Pubilla
Entre dues Nacions, neutral;
soles resto filla l'sueltas, (única filla)
De l'Imperi Carlemany.»

¿Ens podem estranyar ara que el bisbe Arnau de Mont-rodon el 1345 atorgués prou mèrits a Carlemany per portar-lo als altars?

BIBLIOGRAFIA

- ANTICÓ I COMPTA, Salvador (1986): *Historial de Garriguella*, Ed. Empordanesa, Figueres.
- BADIA I HOMES, J. (1977-78-81): *L'Arquitectura medieval de l'Empordà*, Vol. I, II A, II B, Diputació de Girona. Girona.
- BADIA I HOMES, J. (1981): *L'Alt Empordà. El Baix Empordà*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, (Gran Geografia Comarcal de Catalunya).
- BÉDIER, Joseph (1914- 21): *Les légendes épiques. Recherches sur la formation des chansons de geste*, Vol. I, III, Librairie Ancienne Édouard Champion. Paris.

- BONNASSIE, Pierre (1981): *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya del mitjan S. X al final del S. XI. Economia i Societat pre-feudal*, Vol. I. Edicions 62, Barcelona.
- BOTET I SISÓ, J. (1890): *Una visita al castell de Cartellà*, La Il·lustració catalana, Barcelona.
- Breviarium Gerunden de Anno 1339 (1345) «Officium in festo Sancti karoli imperatoris et confessoris»*, Arxiu de la Catedral de Girona.
- CALMETTE, J. i P. VIDAL (1975): *Histoire de Roussillon*, Libr. Honoré Champion, Paris.
- CAMPS I ARBOIX, J. de (1976): *El Ter*, Edit. Destino. Barcelona.
- CAZES, Abbé Albert (1979): *Arles*, Imp. de Prades J. Legrand, Prades (Guide touristique, Conflent).
- CERVERA I BERTA, Josep M^a (1984). *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Alzamora A/C. A. Olot.
- CLARA I TIBAU, J. (1994): *L'Ofici a Carlemany dins el Breviari de 1339*. «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», Volum XXXIV, Palahí. Arts gràfiques (Girona), pàg. 619- 630.
- Coplas a Maria Santíssima del Camp. Venerada en son santuari de la Parroquia de Garriguella. Bisbat de Girona* (1954, Año Mariano), Imprenta Gerona.
- COULET, Jules (1907): *Étude sur l'Office de Gironne en l'honneur de Saint Charlemagne*. Publika Coulet, Montpellier.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1936): *Tres linajes, tres siglos. El Palacio Comillas*, «La V a n - guardia» 19-1-1936 (Barcelona).
- ESTEVA CRUAÑAS, Luis (1962 a): *Excavaciones en el Monasterio benedictino de Sant Feliu de Guíxols*, « Revista de Gerona » n° 19, 2º Trimestre 1962 (Girona).
- ESTEVA CRUAÑAS, Luis (1962 b): *La «Porta Ferrada» de S. Feliu de Guíxols*. «Revista de Gerona» n° 20, 3er. Trimestre 1962 (Girona).
- GENTIL, P. Le (1957): *Ogier le danois, héros épique*, «Romania» LXXVIII. Paris.
- GIBERT, J. (1946): *Girona: petita història de la ciutat i de les seves tradicions i folklore*, C. N. Gisbert, Barcelona.
- Guide historique et descriptif de la Cathédrale Saint Jean Baptiste de Perpignan-Vieux Saint-Jean et Notre Dame dels Correchs*, 1916, Imprimerie Barrière, Perpignan.
- HENRY, D. M. J. (1842): *Le guide en Roussillon ou itinéraire du voyageur dans le département des Pyrénées orientales*. Imprimerie Librairie de J. B. Alzine, Perpignan.
- HENRY, D. M. J. (1974): *Histoire de Roussillon comprenant l'histoire du Royaume de Mallorca*, Lafitte Reprints, Marseille.
- INSTITUTIO CONFATRIE BEATAE MARIAE ALMAE SEDIS GERUNDEN (s/d): *Tractatus de Captione Gerunde et edificatione ipsius Cathedralis ecclesie comodo Karolus Magnus Imperator eam dotavit atque in ea episcopum ordinavit*. Arxiu de la Catedral de Girona.
- Lletra de la cançó (Cant del poble de Sant Climent Sescebes a la Mare de Déu del Camp de Garriguella)*. Text inèdit.
- MARQUÈS, Jaume (1971): *Amer*, Tirada aparte de los «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» del Patronato «José María Quadrado». Vol. XX. Girona.
- MERINO, F. Antolín i José de la CANAL (2010- 2011): *Iglesia de Gerona*, «España Sagrada», «Revista Agustiniana» Vol. 43-45, Guadarrama (Madrid).
- MONSALVATJE I FOSSAS, Xavier (1896 a): *El monasterio de Santa María de Arles*. «Noticias históricas», Vol. VII. Impremta Juan Bonet, Olot.
- MONSALVATJE I FOSSAS, Xavier (1896 b): *Monasterios del antiguo condado de Besalú*. «Noticias Históricas», Vol. VIII, Impremta Juan Bonet. Olot.

- MONSALVATJE I FOSSAS, Xavier (1909 - 1910): *Nomenclátor histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y diócesis de Gerona*. «Noticias históricas», Vol. XVI-XVII-XVIII. Imp. Sucs. J. Bonet. Olot.
- MONSALVATJE I FOSSAS, Xavier (1910): *El monasterio de San Pedro de Casserres*. «Noticias históricas», Vol. XX, Impremta Dalmau Carles y Comp., Gerona.
- MOREU REY, Enric (1965): *Els Noms de lloc: introducció a la toponímia*, Unió excursionista de Catalunya, Arxiu Bibliogràfic excursionista. Barcelona.
- MOREU REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Ed. Moll, Mallorca.
- MUNTANER, Ramon (2015): *Crònica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Narbonnais, Les* (1965), Jokhnson reprint, New York.
- NEGRE I PASTELL, Pelagi (1967): *Origen del monestir de Sant Pere de Roda: llegenda i història*, «I Col·loqui d'Història del Monaquisme Català», Vol. I, Santes Creus, 1966, Impremta del Monestir de Poblet.
- NOLLA, Josep M^a i J. CASAS (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Generalitat de Catalunya. Diputació de Girona. Girona.
- OLIVA I PRAT, Miquel (1962): *Notícies sobre iglesias prerrománicas gerundenses*, «Revista de Gerona», 3 er. Trimestre, N° 20. Gerona.
- PARIS, Gaston (1865). *Histoire poétique de Charlemagne*, Lib. A. Franck, Paris.
- PLADEVALL, Antoni (1978), *Els monestirs catalans*, Ed. Destino, Barcelona.
- PRUENCA BAYONA, Esteban (1966): *El Dominio territorial del monasterio de Amer*, Resumen de tesis presentada para aspirar al Grado de Doctor en Filosofía y Letras, por..., Secretariado de Publicaciones, Intercambio científico y extensión universitaria, Universidad de Barcelona, Barcelona.
- PUJADES, Geronymo (1609): *Coronica Universal del Principat de Cathalunya*, En casa de Hieronym Margarit, Barcelona.
- PUJADES, Geronymo (1829 - 32): *Crónica Universal del Principado de Cataluña escrita a principios del S. XVII*, Imprenta de José Torner, Barcelona.
- ROCHER, Charles (1873): *Les rapports de l'église de Puy avec la ville de Girone en Espagne et le comté de Bigorre*. (Extrait des Tablettes historiques du Velay de 1873), Bérard Libraire-éditeur, Le Puy.
- ROIG I JALPÍ, Juan Gaspar (1678): *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Ecclesiáticas y Seculares, así de nuestros tiempos, como de los pasados*, «Vida, martirio y patrocinio de San Narciso»... Y «Defensa de la entrada de Carlos el Grande en Cataluña en una carta apologética...» J. Andreu, Barcelona.
- ROIG I JALPÍ, Juan Gaspar (1680): *Verdad triunfante* (Discurso histórico - apologético por el capítulo XXII de la primera parte, del *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona.....y por otros puntos discurridos en él*), Jacinto Andreu, Barcelona.
- VASSAL, Jacques (1890): *Ntre. Dame dels Correchs. Son nom, son église, statue et son culte*, Imprimerie Charles Latrobe, Perpignan.
- VERDAGUER, Jacint (2005): *Canigó*, Sàpiens D.L., Barcelona.
- VILLANUEVA, Jaime i Joaquín Lorenzo VILLANUEVA (1902): *Viage literario a las Iglesias de España*, Vol. XII - XV, Imp. Fortanet, Madrid.